

М. Б. ГОЛОВКО. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ПРАЦІВНИКАМИ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Висвітлено причини виникнення проблемних питань у взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів. Запропоновано найбільш ефективні шляхи оптимізації професійної взаємодії даних суб'єктів.

Ключові слова: професійна взаємодія, слідчий, орган дізнання.

Освещены причины возникновения проблемных вопросов во взаимодействии следователя с работниками оперативных подразделений. Предложены наиболее эффективные пути оптимизации профессионального взаимодействия данных субъектов.

Ключевые слова: профессиональное взаимодействие, следователь, орган дознания.

The article is devoted illumination of reasons of origin of problem questions in co-operating of investigator with the workers of operative subsections. The most effective ways of optimization of professional co-operation of these subjects are offered.

Key words: professional cooperation, investigator, organ of inquest.

На сучасному етапі розвитку правоохоронних органів держави пріоритетного значення набувають завдання впровадження нових форм та методів роботи з кадрами, зокрема, забезпечення якісної взаємодії між працівниками всіх служб та підрозділів, як основи ефективної службової діяльності, зміцнення дисципліни і законності, формування та закріплення професійного ядра тощо. Зважаючи на динамічний характер становлення організаційних, правових та психологічних умов функціонування правоохоронної системи, виникають нагальні питання її реформування у відповідності до сучасних потреб. У зв'язку з цим, підвищуються вимоги і до якості організації всього комплексу правоохоронних заходів, спрямованих на протидію злочинності органами слідства та дізнання. Це зумовлене тим, що саме на них покладено вирішення основних завдань кримінального судочинства, серед яких є захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних осіб.

Розглядаючи проблему нормативного врегулювання взаємодії слідчого та оперуповноваженого як представника органу дізнання, слід наголосити, що безпосередньо вона й по теперішній час не має чіткої регламентації. Це пов'язано з тим, що в кримінальному процесі більш-менш визначені доручення слідчого органу дізнання, а не безпосередньо оперуповноваженому. В іншому контексті орган дізнання уповноважується проводити необхідні оперативно-розшукові заходи, однак, знов-таки, безпосередньо оперативні підрозділи не зазначаються. Наукові розробки вчених з даної проблематики (І.Ф. Герасімова, К.Б. Гранкіна, І.М. Гуткіна, О.М. Ларіна, С.Д. Оспанова, В.А. Рогожина та ін.) також комплексно не вирішують проблеми на теоретико-прикладних рівнях. Тим більше, що не всі їх напрацювання враховують реалії теперішньої юридичної практики. Така розчинність нагальних практичних питань в абстрактному значенні часто призводить до неузгодженості організації взаємодії слідчого та оперуповноваженого. Виходячи з цього, основна мета даної статті буде спрямована на визначення місця працівника

оперативного підрозділу (як суб'єкта оперативно-розшукової діяльності і органу дізнання загалом) в системі відносин зі слідчим та окреслення на цій основі шляхів оптимізації взаємодії такого порядку.

Аналізуючи вузькоспрямовані підходи І.Ф. Базанової, А.П. Бороданкової, М.М. Михеєнка, В.В. Молдована, Р.Д. Рахункова, В.П. Шибіка та ін.¹, можна зробити висновки, що діяльність органу дізнання, до якого належать оперативні підрозділи, є формою кримінально-процесуальної діяльності, яка врегульована кримінально-процесуальним правом; містить в собі невід'ємний компонент дій та рішень органів досудового розслідування, прокуратури й суду; базується на взаємодії всіх суб'єктів даної діяльності в межах їхньої компетенції.

Разом із тим, якщо говорити про діяльність безпосередньо слідчого чи оперативного уповноваженого, то ці положення є однозначно прийнятними. Тим паче, що кримінально-процесуальним законом взаємодія чітко прописана саме між слідством та органом дізнання. Однак, якщо зануритися у особливості діяльності оперативних підрозділів, то картина дещо змінюється. По-перше, оперативно-розшукова діяльність (далі – ОРД) безпосередньо не регламентується Кримінально-процесуальним кодексом, а врегульована Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність»² та відомчими нормативними актами. По-друге, ця діяльність хоча й зорієнтована на реалізацію дій та рішень слідства, прокуратури та суду, однак не обмежується ними, адже досить значний обсяг оперативно-розшукових заходів спрямований не тільки на розкриття вчинених злочинів, але й на виявлення та попередження самої злочинної діяльності. В цьому разі, за наявності достатніх підстав, сам підрозділ, що здійснював ОРД, виступає ініціатором відповідних правових санкцій. По-третє, хоча в ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» вказані обов'язки оперативних підрозділів виконувати письмові доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали суду і запити повноважних державних органів, установ та організацій та інформувати про їхнє виконання, але ці доручення обмежені результатами тільки проведення оперативно-розшукових заходів. Таким чином, слідчий, згідно КПК України дає доручення щодо проведення певних невідкладних слідчих дій органу дізнання, але не оперативним підрозділам. В свою чергу, оперативним підрозділам, згідно ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», слідчий може давати доручення тільки у сфері проведення оперативно-розшукових заходів, і цим їхня взаємодія обмежується.

З огляду на таку нормативно-правову абстрактність відносин даних суб'єктів, по-перше, складається враження, начебто діяльність оперативних підрозділів «випадає» з кола кримінально-процесуальної діяльності, по-друге, постає питання щодо безпосереднього адресату виконання доручень слідчого, регламентованих КПК України для проведення невідкладних процесуальних дій у межах органу дізнання. Тут слід однозначно наголосити, що, незважаючи на специфічний, так би мовити, позапроцесуальний статус оперативних підрозділів, вони все рівно знаходяться в системі кримінально-процесуальної діяльності. Розглядаючи хоча б роль оперативного супроводження, варто згадати позицію М.М. Михеєнка, який, звертаючи увагу на доказове значення кримінально-процесуальної діяльності, вважає, що її змістом є формування (збирання і закріплення), перевірка й оцінка доказів та їхніх джерел, обґрунтування висновків з метою встановлення об'єктивної істини і прийняття на цій підставі законного, обґрунтованого та справедливого рішення³. Отже, як бачимо, збирання, перевірка доказів та їхніх проце-

суальних джерел гласним та негласним шляхом здійснюється й оперативними підрозділами. І саме на це має бути зорієнтована взаємодія суб'єкта ОРД зі слідчим.

Що ж до безпосереднього адресату доручень слідчого, як основної форми взаємодії, то слід виходити зі вже згаданого специфічного позапроцесуального статусу оперуповноваженого. Якщо він обмежується виконанням доручень тільки щодо проведення оперативно-розшукових заходів, то адресатом інших доручень процесуального характеру, на нашу думку, повинен виступати дізнавач, який є одним з суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності.

Таким чином, аналізуючи шляхи оптимізації взаємодії слідчого та оперуповноваженого, слід виокреmlювати в складі органу дізнання, як абстрактному суб'єкті професійної взаємодії, двох безпосередніх виконавців: якщо доручення слідчого стосуються оперативно-розшукового забезпечення, то адресатом має виступати оперативний підрозділ; якщо доручення слідчого стосуються невідкладних процесуальних дій, то адресатом має виступати уповноважений на здійснення процесуальної діяльності дізнавач.

Відтак, структура та зміст системи взаємодії оперуповноваженого, як представника органу дізнання, та слідчого в ракурсі діяльності з розкриття та розслідування злочинів потребують уточнення. Якщо навіть тимчасово абстрагуватися від Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», і обмежитися нормами КПК України, то можна зазначити, що вказівки про різні види кримінально-процесуальної діяльності та порядку взаємодії органів дізнання подані в кодексі не систематизовано, а розосереджені по окремих розділах та главах. Таким чином, складається враження про відсутність приписів закону, які б містили вичерпний перелік процесуальних дій, що виконуються органами дізнання. В цьому полягає, знову ж таки, проблема абстрактності самого поняття органу дізнання, як з огляду на невизначеність його «складових суб'єктів», так і внаслідок відсутності чіткого окреслення процесуальних дій та відповідних повноважень.

В юридичній літературі діяльність органів дізнання розглядається взагалі як багатовидова діяльність цих органів, урегульована законом, які не завжди по суті є дізнанням⁴. Це твердження є досить справедливим, враховуючи вже згаданий специфічний позапроцесуальний статус оперативних підрозділів. Але зустрічаються й наукові позиції, згідно яким види кримінально-процесуальної діяльності визнаються дізнанням⁵. Таке узагальнене бачення по-перше, перевантажує зміст дізнання, перекладаючи на нього всі функції провадження по кримінальній справі, а по-друге, начебто залишає за полем зору позапроцесуальну діяльність оперативних підрозділів. І якщо перший аспект може мати своє виправдання при розкритті та розслідуванні органом дізнання злочинів незначної тяжкості, то проблема «втрати» оперативно-розшукового аспекту потребує уточнення.

Невизначений дуалістичний статус дізнання зумовлює тлумачення його як підготовчу, забезпечуючи досудове слідство діяльність, яка майже повністю отожднюється із завданнями оперативно-розшукової діяльності. Це породжує, з одного боку, втручання дізнання в ОРД, а, з іншого, – покладання на оперативні підрозділи, що входять до органу дізнання, функцій підготовки матеріалів для подальшого досудового провадження слідчим. Але і те й інше призводить, по-перше, до втрати сутності дізнання, як такого, а, по-друге, навантаження оперативних підрозділів необхідністю виконання ними несприятливих їм завдань,

що виходять за межі ОРД. Це й визначає виникнення протиріч у взаємодії слідчого з оперативними уповноваженими, які вимушені давати доручення чи вказівки неконкретизованому органу дізнання, а не дізнавачу, через що адресатом стає оперуповноважений, який подекуди помилково ототожнюється з органом дізнання.

Звідси, варто наділити орган дізнання, і безпосередньо дізнавача всіма процесуальними повноваженнями по справах незначної тяжкості з передачею справи до суду, а у більш тяжких злочинах – передачею порушеної кримінальної справи слідчому для подальшого його провадження.

Слід також зазначити, що низка проблем взаємодії слідчого з органом дізнання загалом, і оперуповноваженим, зокрема, полягає в проблемі процесуального документування певних результатів оперативних заходів через відсутність таких можливостей та компетенцій у суб'єктів ОРД. Але, виділивши в окрему процесуальну структуру дізнання, можна спростити цей процес, адже дізнання має повноваження документування, тобто фіксації у процесуальних документах або за допомогою засобів технічного документування всіх процесуально значущих дій. Тим більше, як наголошує В.М. Тертишник, документування покликане забезпечити як результативність виконуваних процесуально значущих дій, так і перевіреність забезпечення при цьому прав і законних інтересів громадян⁶, що полегшить подальше процесуальне провадження результатів проведених оперативних заходів.

В свою чергу, провідним завданням дізнання відповідно до норм кримінального процесу є виявлення ознак злочину та осіб, що його вчинили (ст.ст. 103, 104 КПК України), саме процесуальним шляхом. При цьому законодавець не зобов'язує, а уповноважує органи дізнання на вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів. Отже, навіть з цього не випливає, що орган дізнання в єдиній особі має виконувати процесуальні дії або доручення слідчого, і здійснювати оперативно-розшукові заходи. Крім того, у ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»⁷ чітко визначені суб'єкти даної діяльності та коло повноважень щодо реалізації відповідних заходів. Таким чином, можна зрозуміти, що ст. 103 КПК України не уповноважує всі органи дізнання на здійснення оперативно-розшукових заходів, а тільки наділяє їх функцією управління суб'єктами ОРД, які наявні в їхньому розпорядженні, і до яких, безпосередньо відносяться оперативні підрозділи.

Так, наприклад, оперативні підрозділи міліції, будучи згідно ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» суб'єктами ОРД, мають чітко окреслені повноваження, на відміну від абстрактного органу дізнання, який фігурує в КПК. І оперуповноважений здійснює свої функції саме на основі даного закону та відомчих норм. Натомість, органами дізнання згідно п. 3 ст. 101 КПК України є значне коло суб'єктів, однак не всі вони уповноважені на проведення оперативно-розшукових заходів.

С.В. Болотін для подолання такого подвійного статусу органу дізнання пропонував наділити всі органи дізнання повноваженнями на здійснення оперативно-розшукової діяльності або обмежити коло органів дізнання тими, що уповноважені на здійснення ОРД⁸. Такий підхід безумовно заслуговує на увагу, адже існує на даний час неспівпадіння положень ст.ст. 101, 103 КПК України та ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» породжує колізію норм. Отже, потребують законодавчого розмежування повноваження органів

дівання та суб'єктів ОРД, які здійснюють необхідні позапроцесуальні заходи за дорученням слідчого.

З огляду на це, безпосередня взаємодія має відбуватися в структурі «оперуповноважений – дізнавач», а слідчий буде взаємодіяти вже з дізнавачем, який є процесуальною фігурою у межах компетенції по справах незначної тяжкості чи суспільної небезпеки. Це зніме непорозуміння щодо системи доручень слідчого та осіб, на яких покладене їхнє безпосереднє та опосередковане виконання. Таку нашу думку можна підкріпити позицією, висловленою Г.І. Мачковським, який також запропонував виключити з обов'язків дізнання вжиття оперативно-розшукових заходів, делегувавши їх тільки оперативним підрозділам⁹.

Підводячи підсумки розгляду актуальних питань взаємодії слідчого з оперуповноваженими, слід вказати на необхідність чіткого окреслення (розмежування) в структурі органу дізнання завдань та повноважень дізнавача і працівника оперативного підрозділу. Звідси, в нормативному порядку необхідно передбачити наступне:

1. Дізнавач здійснює:

- кримінально-процесуальну діяльність початкового етапу розслідування кримінальних справ, слід вказати на необхідність чіткого окреслення (розмежування) в структурі органу дізнання завдань та повноважень дізнавача і працівника оперативного підрозділу. Звідси, в нормативному порядку необхідно передбачити наступне:

- повний обсяг провадження по кримінальних справах незначної тяжкості з подальшою передачею їх через прокурора до суду;

- по справах про вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину (або за виняткових обставин визначених слідчим, прокурором або судом), ця діяльність здійснюється у порушеній кримінальній справі до моменту її передачі слідчому для провадження досудового слідства або ж її закриття;

- функції взаємозв'язку дізнання й досудового слідства з позапроцесуальною діяльністю оперативних підрозділів;

- завдання виявлення і документування ознак злочину та осіб, що його вчинили, для подальшого забезпечення досудового слідства.

2. Оперуповноважений здійснює:

- пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки суспільства і держави;

- вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів у межах своїх повноважень щодо попередження, своєчасного виявлення, припинення і розкриття злочинів та викриття причин і умов, які сприяють їх вчиненню;

- перевірку за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів інформації щодо розвідувально-підривної діяльності проти України; реальної загрози життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду і правоохоронних органів, а також особам, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членам їх сімей та близьким родичам;

- забезпечення потреб правоохоронних органів в отриманні розвідувальної інформації в інтересах безпеки суспільства і держави;

- виконання доручень із подальшим інформуванням слідчого, вказівки прокурора та ухвали суду і запити повноважних державних органів, установ та організацій щодо проведення оперативно-розшукових заходів;

– взаємодію з іншими правоохоронними підрозділами та органами з метою швидкого і повного розкриття злочинів та викриття винних.

В такому ракурсі чітко окреслюються завдання дізнавача та оперуповноваженого, що набуває особливого значення в організації ефективної взаємодії зі слідчим на різних етапах розкриття і розслідування злочину.

Крім того, результати проведеного нами теоретичного аналізу переконують у необхідності чіткого розмежування доручень слідчого органу дізнання. Доручення на проведення невідкладних процесуальних дій повинен виконувати тільки дізнавач, адже на це в нього є відповідні повноваження. Натомість, проведення оперативно-розшукових заходів має адресуватися оперативним підрозділам. У такий спосіб ми організаційно спрощуємо взаємодію слідчого з оперуповноваженим, адже сучасна практика неконкретизованого адресата органу дізнання часто призводить до того, що навіть суто процесуальні доручення покладаються на оперуповноваженого, як представника конкретного органу дізнання. Це йде всупереч сутності оперативно-розшукової діяльності і породжує конфлікт взаємодії суб'єктів.

Отже, нами розглянуто лише окремі питання взаємодії слідчих з працівниками оперативних підрозділів, але в умовах сьогодення вони набувають значимості та постійно актуалізуються у професійній діяльності окреслених суб'єктів. Це, у більшості випадків, пов'язано із прогресуючою невідповідністю результатів нормотворчого процесу нагальним потребам сучасної практики протидії злочинності. Лише за умов комплексного вирішення взаємопов'язаних питань нормативно-правового та організаційного характеру будуть виправдані сподівання практичних працівників щодо оптимізації спільної діяльності з попередження та розкриття злочинів.

1. *Уголовный процесс: Учебник* / [Н.С. Алексеев, И.Ф. Базанова, А.П. Бороданкова и др.]. – М.: Юрид. лит., 1972. – С. 12; *Михеєнко М.М.* Кримінально-процесуальне право: Навч. посіб. / М.М. Михеєнко, В.В. Молдован, В.П. Шибіко. – К.: Вентурі, 1997. – С. 3. 2. *Про оперативно-розшукову діяльність*: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-12 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303. 3. *Михеєнко М.М.* Доказывание в советском уголовном судопроизводстве: Учеб. пособие. – К.: Вища школа, 1984. – С. 4. 4. *Тертишник В.М.* Кримінально-процесуальне право України: Підручник. – 4-те вид. – К.: А.С.К., 2003. – С. 138. 5. *Дроздов Г.В., Пчелинцев А.В.* Дознание. Административное расследование: Учеб. пособие. – М.: Воениздат, 1990. – С. 4. 6. *Тертишник В.М.* Кримінально-процесуальне право України: Підручник. – [4-те вид.]. – К.: А.С.К., 2003. – С. 120. 7. *Про оперативно-розшукову діяльність*: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-12 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303. 8. *Болотин С.В.* Орган дознания в системе уголовно-процессуальных правоотношений: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 1990. – С. 20. 9. *Мачковский Г.И.* О некоторых теоретических вопросах дознаний в советском уголовном процессе // Сов. гос. и право. – 1989. – № 11. – С. 70.